

Archieven of bibliotheken?
Weinig gekende bestanden en verzamelingen
zonder zichtbaar verband met hun bewaarplaats
Akten van het colloquium van 7 december 2015

Archives ou bibliothèques ?
Des fonds et collections méconnus
sans rapport apparent avec leur lieu de conservation
Actes du colloque du 7 décembre 2015

ARCHIVES ET BIBLIOTHÈQUES DE BELGIQUE
ARCHIEF- EN BIBLIOTHEEKWEZEN IN BELGIË

NUMÉRO SPÉCIAL **102** EXTRANUMMER

Archieven of bibliotheken?
Weinig gekende bestanden en verzamelingen
zonder zichtbaar verband met hun bewaarplaats
Akten van het colloquium van 7 december 2015

Archives ou bibliothèques ?
Des fonds et collections méconnus
sans rapport apparent avec leur lieu de conservation
Actes du colloque du 7 décembre 2015

Dirk LEYDER & Claude SORGÉLOOS (eds.)

Brussel/Bruxelles
2016

ARCHIVES ET BIBLIOTHÈQUES DE BELGIQUE
ARCHIEF- EN BIBLIOTHEEKWEZEN IN BELGIË

First published in Belgium 2016
p/o Archives générales du Royaume / Algemeen Rijksarchief
Rue de Ruisbroeck / Ruisbroekstraat 10
B 1000 Bruxelles / Brussel

A catalogue record of this book is available from the Royal Library of Belgium

Dépôt légal / Wettelijk Depot D/2016/1080/1
ISSN : 0775-0722
© ARCHIEF- EN BIBLIOTHEEKWEZEN IN BELGIË
ARCHIVES ET BIBLIOTHÈQUES DE BELGIQUE
Bibliothèque royale de Belgique / Koninklijke Bibliotheek van België
Boulevard de l'Empereur / Keizerslaan 4
B 1000 Bruxelles / Brussel
abb@kbr.be

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a revival system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of ABB.

ARCHIEVEN OF BIBLIOTHEKEN? VOORBESCHOUWINGEN BIJ HET GELIJKNAMIGE COLLOQUIUM VAN ARCHIEF- EN BIBLIOTHEEKWEZEN IN BELGIË

**Karel VELLE
& Patrick LEFÈVRE**

Vooreerst wensen wij ABB te bedanken voor de uitnodiging om hier enkele voorbeschouwingen te houden, en de vereniging te feliciteren met het voorliggend programma. Het is genoegzaam bekend dat erfgoedbeheerders vandaag geconfronteerd worden met een toenemende vraag naar de herbestemming van collecties, archieven en bibliotheken. Deze ontwikkeling heeft verschillende redenen: de digitalisering van de werkprocessen, de hoge eisen die aan het beheer van hybride collecties worden gesteld en de hiermee verbonden kosten, het gebrek aan expertise bij verzamelaars en kleine collectie-beherende organisaties. Vele organisaties, van de grote overheidsdiensten over bedrijven en verenigingen tot families en particulieren, willen op relatief korte termijn afstand doen van hun roerend patrimonium, en het erfgoed dat ze tot dan toe verzamelden en beheerden onderbrengen bij een instelling waarin ze vertrouwen hebben. De druk op archiefdiensten en bewaarbibliotheken om collecties te verwerven en te integreren wordt met het jaar groter.

Een proactieve acquisitiepolitiek waarbij op systematische wijze op zoek wordt gegaan naar waardevolle stukken met het oog op de verwerving ervan heeft plaatsgemaakt voor een heel andere politiek: 1° Er worden afspraken gemaakt met andere actoren omtrent acquisitie- en collectieplannen; 2° Er wordt meer samengewerkt rond het opbouwen van collecties, wetende dat het beheer ervan handen vol geld kost; 3° Er worden ook veel scherpere keuzes gemaakt en de keuzes worden ook beter verantwoord; 4° De verwerving van collecties wordt vaak uitgesteld of aan de overbrenging worden bijkomende voorwaarden verbonden.

Het uitstippelen van een toekomstig collectiebeleid is één zaak, het beheer van reeds verworven collecties een gans andere. Archieven worden door archiefdiensten bewaard, bibliotheekcollecties door bibliotheken. Deze stelling lijkt de evidentie zelf, maar zoals de organisatoren van de studiedag van vandaag terecht opmerken: de realiteit is veel complexer en roept een aantal vragen op.

Ten eerste: Wat is archief? Of nog: Welke overblijfselen beschouwen we als "archief"? De vraag kan banaal klinken, maar het antwoord erop helpt het roerend

patrimonium in te delen en "misverstanden" bij de verwerving te voorkomen. Letterlijk stelt de definitie die in archiefmiddens wordt gebruikt en in de uitvoeringsbesluiten van de Archiefwet is opgenomen dat "archief" het "geheel van documenten omvat die, ongeacht hun datum, vorm, ontwikkelingsstadium en drager, naar hun aard bestemd zijn om bewaard te worden door de archiefvormer (een openbare instelling, persoon, bedrijf of privaatrechtelijke vereniging) die deze heeft ontvangen of opgemaakt uit hoofde van zijn/haar activiteiten, ter vervulling van zijn/haar taken of tot behoud en vrijwaring van zijn/haar rechten en verplichtingen".

Meteen wordt duidelijk waarom de verzameling handschriften van de hertogen van Bourgondië, die bewaard wordt in de Koninklijke Bibliotheek van België, géén archief is. Het betreft immers boeken die - vóór de uitvinding van de boekdrukkunst - met de hand werden gekopieerd en vervolgens werden verspreid. In dezelfde idee wordt ook dadelijk duidelijk waarom sommige papieren van Charles de Gaulle, zoals het handschrift van zijn memoires, in de *Bibliothèque nationale de France* worden bewaard, en andere, zoals zijn papieren uit Londen, in de *Archives nationales*. Andersom blijkt ook meteen dat de term "archief" vaak verkeerdelijk wordt gebruikt. Een exempel daarvan vormen de *Archives et musée de la Littérature française*, een documentatiecentrum betreffende het literaire patrimonium van Franstalig België, dat de term weliswaar in zijn vaandel draagt maar zo goed als geen archief - in de volle betekenis van het woord - bewaart.

Een tweede vraag die zich, vanuit het oogpunt van het archiefwezen stelt, is de volgende: Waarom worden bibliotheekcollecties soms door archiefdiensten bewaard? Het antwoord houdt deels verband met de toepassing van de wet- en regelgeving, deels met praktische overwegingen.

De zorg en het beheer van documenten die een archief vormen zijn wettelijk vastgelegd. De overbrenging van openbare archieven naar een definitieve bewaarplaats geschiedt binnen een wettelijk kader en voor het beheer daarvan bestaan wettelijke verplichtingen. Archieven van de overheid worden - onder bepaalde voorwaarden - hetzij verplicht overgedragen, hetzij in bewaring gegeven of geschonken. Reeds bij de voorbereiding van de overbrenging worden bijgevolg best maatregelen genomen in verband met de identificatie, de selectie en de bestemming van deelcollecties, verwante archiefbestanden, bibliotheekcollecties enz.

Vaak zijn er archivalistische of praktische redenen om drukwerken naar een archiefdienst te laten overbrengen. Een archivalistische reden kan zijn dat het boek geannoteerd is door de archiefvormer of integraal deel uitmaakt van het archief omdat het bijdraagt tot het verantwoorden van het handelen van die archiefvormer en dus omwille van de functie als archiefstuk relevant is. Een praktische reden kan zijn dat het boek als documentatie terechtkomt in de archiefbibliotheek omdat het nuttige informatie bevat over het domein waarvoor het tot stand kwam. Het gaat dan bijvoorbeeld om een interessante handbibliotheek van een instelling (een

rechtscollege of rechtbank) die nuttig kan zijn, zowel voor de archivaris die het archiefbestand moet ordenen en beschrijven als voor de onderzoeker (de rechtshistoricus bijvoorbeeld). De privaatrechtelijke thema-archieven zoals Kadoc, Amsab e.a. hebben tientallen documentaire collecties – boeken, tijdschriften, affiches, e.d. - afkomstig uit vooral persoons- en organisatiearchieven in de bibliotheek ondergebracht, maar telkens bleef de samenhang met het kernarchief bewaard. Het kan daarnaast ook gaan om gedrukt archief - gedrukte stukken zeg maar - die integraal deel uitmaken van het archiefbestand, bv. de zogenaamde grijze literatuur, gedrukte jaarrapporten, geannoteerde statistieken en overdrukken van publicaties met een handgeschreven opdracht, enzovoort. Het zijn vaak bewijsstukken voor de activiteiten van de organisatie, van een vereniging of van een persoon en dus archieven in de letterlijke betekenis van het woord.

Kortom, er bestaan verschillende redenen waarom kleine bibliotheekcollecties, samen met openbare archieven, naar archiefdiensten worden overgebracht. Privéverzamelingen, die vaak op een hybride manier zijn samengesteld (zoals de collectie van het Museum van Mariemont die een mengeling vormt van archieven van een koolmijn, van bibliofiele uitgaven en autografen van Raoul Warocqué, van antieke beelden, keramiek enzovoort), kunnen eveneens aan archiefdiensten worden toevertrouwd. Private bewaargevers en schenkers hebben vaak gegronde redenen om dat te doen. En als beheerder dien je respect te tonen voor die keuze, al heb je uiteraard altijd de vrijheid om collecties te weigeren. Indien je in bewaring gegeven collecties na verloop van tijd wil herbestemmen, kan dit enkel mits toestemming van de bewaargever of nabestaanden.

Derde vraag: Moeten archiefdiensten overwegen om bepaalde bibliotheekcollecties "zonder zichtbaar verband met de archieven die ze beheren" af te stoten, te herbestemmen, over te dragen aan bewaarbibliotheken? Is die herbestemming enkel beperkt tot ons land, of is herbestemming ook mogelijk naar een bewaarplaats in het buitenland? Wij denken het wel. Wij denken dat alle erfgoedbeheerders de zin van de lange-termijn-bewaring van collecties in vraag moeten blijven stellen. Sommige collecties zijn immers op eerder toevallige wijze verworven, en na vele decennia (her)ontdekt men collecties of deelverzamelingen en stelt men bepaalde anomalieën uit het verleden vast (zoals het níet toepassen van het herkomstbeginsel). Het waarderen van collecties doe je niet één maal, maar voortdurend, en dit geldt voor alle collectietypes. Net zoals archivariissen serieel archief aan een nadere selectie onderwerpen, moeten zij zich ook bezinnen over het nut van de permanente bewaring van bepaalde complementaire bibliotheekcollecties die in een ver of nabij verleden werden verworven. Ja, er kan dus nog stevig gewied worden in bibliotheekcollecties bij archiefdiensten, alleen is de vraag welke prioriteit we aan dit arbeidsintensief werk - het "opkuisen van de erfenissen uit het verleden" - geven.

Een vierde aandachtspunt voor archiefdiensten houdt verband met het zichtbaar maken en valoriseren van heterogene verzamelingen. Archivariissen doen dit "spontaan" naar aanleiding van het afsluiten van een inventarisatietraject, bij de

redactie van gidsen en archiefwijzers, enzovoort. Maar de eerste stap bij de ontsluiting van collecties is en blijft de registratie van collecties. Archiefbank Vlaanderen heeft de grote verdienste een grote diversiteit aan erfgoedcollecties (overigens niet alleen archieven en bibliotheken) systematisch te registreren en met elkaar te verbinden. Wie de databank van Archiefbank Vlaanderen reeds heeft geraadpleegd, weet hoe gebruiksvriendelijk het instrument is omdat onderzoekers in één oogopslag weten 1° of er *over* of *van* een private organisatie, familie of persoon erfgoedcollecties bekend zijn; en 2° waar ze zich bevinden. Daarnaast bestaan er nog tal van andere ontsluitingsinitiatieven en -tools zoals de *Archives Portal Europe* en de online raadpleegbare gegevensbanken van landelijke erfgoedinstituten en steden. Een belangrijke uitdaging is en blijft ervoor te zorgen dat ons land beschikt over een digitale basisinfrastructuur die toegang biedt tot alle archieven met inbegrip van de verwijzing naar verwante documentaire collecties, wat een meerwaarde zou hebben voor zowel de beheerders als de gebruikers.

Een vijfde en laatste aandachtspunt lijkt ons dit te zijn: bibliothecarissen en archivariissen moeten elkaar blijven informeren en bevragen. Wij leiden als hardwerkende, gepassioneerde en fiere vakmensen misschien wat aan tunnelvisie. We weten soms nog te weinig wat de collega's precies doen, hoe ze het doen (welk referentiekader, welke regels en standaarden ze toepassen) en vooral welke keuzes ze maken en waarom. De doorsnee archivaris kent het acquisitiebeleid van de handschriftenafdeling van een bewaarbibliotheek niet, en de doorsnee bibliothecaris weet wellicht onvoldoende om welke redenen drukwerken integraal deel kunnen uitmaken van archiefbestanden en waarom de verwerving van bibliotheekcollecties van instellingen en bedrijven van levensbelang kan zijn voor een archivaris.

Wij zijn ervan overtuigd dat de studiedag van vandaag een belangrijke stap is in de bevordering van de dialoog tussen bibliothecarissen en archivariissen.

PERSONALIA

Hendrik Callewier (°1981) behaalde de diploma's van master na master in de archivalie (VUBrussel, 2004) en doctor in de moderne geschiedenis (KU Leuven, 2011). Hij is diensthoofd van het Rijksarchief Kortrijk en gastdocent aan de KU Leuven.

Marc Carnier is archivaris in het Rijksarchief te Leuven. Daarvoor werkte hij ook in het Rijksarchief te Gent en het Algemeen Rijksarchief. Hij promoveerde toen de dieren nog spraken op een studie over de middeleeuwse parochies in het bisdom Terwaan.

Bernard Desmaele est licencié en histoire et post gradué en bibliographie historique. Il est Chef de section aux Archives de l'État à Tournai.

Christine Gobeaux est licenciée en histoire et titulaire d'un graduat de bibliothécaire-documentaliste. Assistante de recherche à l'Université de Mons, elle est responsable des fonds anciens de la bibliothèque centrale. Ses recherches portent sur les fonds anciens de la bibliothèque et plus particulièrement sur les cartes et plans imprimés de Mons et du Hainaut.

Noël Golvers is doctor in de Klassieke Filologie. Hij is wetenschappelijk medewerker aan de KULeuven (Faculteit Letteren: Taal-en Regiostudies) en effectief lid van de *International Academy of History of Science*. Sinds 1986 bestudeert hij Westerse bronnen over de wetenschaps- en cultuurtransmissie tussen Europa en China binnen de Jezuïetenmissie in China (17de-18de eeuw).

Patrick Lefèvre est docteur en Histoire. Conservateur en chef du Musée royal de l'Armée (1995-2005), il est depuis 2005 directeur général de la Bibliothèque royale de Belgique (KBR). Il a été professeur d'archivistique à l'Université libre de Bruxelles (ULB), où il est actuellement en charge du cours de gestion du patrimoine culturel.

Dr. **Dirk Leyder** is historicus (KULeuven) en pedagoog (UGent). Hij is werkleider bij het Algemeen Rijksarchief en hoofdredacteur van *Archief- en Bibliotheekwezen in België*.

Après avoir défendu un mémoire sur *Le monde des généalogistes belges*, **Joffrey Liénart** a obtenu son master en Histoire, option Époque contemporaine, à finalité archives et documents (ULB). Au sortir de ses études, il entame une année de bénévolat aux Archives générales du Royaume pour parfaire sa formation. Dans ce cadre, il réalise plusieurs inventaires dont celui du fonds Vendôme-Nemours. Actuellement,

il participe à un projet pilote aux Archives historiques de la Commission européenne.

Lieneke Nijkamp is conservator documentatie & archieven in het Rubenianum / Onderzoeksinstituut voor Vlaamse kunst van de 16de en de 17de eeuw. Ze behaalde haar BA Taal- en Cultuurstudies aan de Universiteit Utrecht, en de MA Museumconservator aan de Universiteit van Amsterdam. Eerdere werkervaring deed ze op bij verschillende kunsthistorische instellingen waaronder het Rijksmuseum Amsterdam, de J. Paul Getty Museum en het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

René Plisnier est docteur en histoire (ULB) et titulaire d'un DEA en bibliographie historique (UMONS). Ancien conservateur à la bibliothèque de l'UMONS, il est actuellement maître d'enseignement à l'ULB.

Claude Sorgeloos est conservateur des Imprimés anciens et précieux à la Bibliothèque royale de Belgique depuis 2006. Ses travaux portent sur l'histoire du livre en Belgique (XVIe-XXIe siècles): édition, diffusion, lecture, reliures, bibliothèques, collectionneurs.

Karel Velle is doctor in de Geschiedenis. Hij is Algemeen Rijksarchivaris, professor aan de Universiteit Gent, en lid van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.

Michel Vermote is historicus (UGent). Hij was als archivaris verbonden aan Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis te Gent. Sinds 2002 is hij coördinator van Archiefbank Vlaanderen.

TABLE DES MATIÈRES - INHOUDSTAFEL

- 5-7 Archieven of bibliotheken? Geen eenvoudige logica
(*Dirk Leyder & Claude Sorgeloos*)
- 9-11 Archives ou bibliothèques ? Une logique pas si simple
(*Dirk Leyder & Claude Sorgeloos*)
- 13-16 Archieven of bibliotheken? Voorbeschouwingen bij de
gelijknamige studiedag van Archief- en Bibliotheekwezen in België
(*Karel Velle & Patrick Lefèvre*)
- 17-31 Een collectie autografe brieven van de Bollandisten in de
universiteitsbibliotheek van Leuven (*Noël Golvers*)
- 33-42 Een instelling, twee afdelingen, een complexe collectie:
hoe de bibliotheek van Ludwig Burchard (1886-1960) een archief
werd, en andersom (*Lieneke Nijkamp*)
- 43-55 Le fonds de la bibliothèque de l'Université de Mons
(*René Plisnier & Christine Gobeaux*)
- 57-68 Des papiers de la Maison de France ... en Belgique! (*Joffrey Liénart*)
- 69-77 De registratie en de virtuele reconstructie van archiefbestanden en
collecties (*Michel Vermote*)
- 79-85 Les archives des figures de "Wallonie picarde". Un exemple
tournaisien novateur? (*Bernard Desmaele*)
- 87-97 Codicologie of archivalie? Opportuniteiten en beperkingen van
een archivalische benadering van de historische fondsen van de
Kortrijkse stadsbibliotheek (*Hendrik Callevier*)
- 99-108 Wat als de aanwinst een volledige inboedel is? De collectie van
Augusta Maes (*Marc Carnier*)
- 109-122 Les archives de bibliothèques, du statut administratif au statut
scientifique : la Bibliothèque royale de Belgique (*Claude Sorgeloos*)
- 123-124 Personalía